

УДК 371.3

Ольга Горецька

ВИХОВНІ АСПЕКТИ ЛІТЕРАТУРНОЇ ТВОРЧОСТІ ОЛЕНИ ЦЕГЕЛЬСЬКОЇ

За сучасних складних політичних, соціально-економічних умов та прямої загрози суверенітету й соборності Української держави на національну систему освіти та виховання дітей і молоді покладається надзвичайно важливе завдання формування особистості, яка визнає найголовнішими такі національні вартості, як прагнення до державної єдності, патріотизм і готовність до самопожертви задля захисту Батьківщини, почуття національної гідності, пошана до державних національних символів, любов до рідної мови, знання національних свят і традицій, докладання власних зусиль до розбудови Української держави, прагнення до побудови справедливого державного устрою.

Згідно виховної стратегії, затвердженої в таких державних законодавчих документах, як Закон України «Про освіту», Указ Президента України «Про заходи щодо розвитку духовності, захисту моралі та формування здорового способу життя громадян», Концепція національного виховання, Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття), Національна доктрина розвитку освіти України в XXI столітті, виховання молоді слід здійснювати на основі синтезу національних і загальнолюдських цінностей, забезпечуючи становлення громадянина-патріота України як духовно багатой особистості.

Наше дослідження присвячене літературним творам педагога, письменниці, громадського діяча Олени Цегельської. Маленькі герої оповідань, казок, повістей авторки переконливо засвідчують своїми вчинками здатність до самопожертви, милосердя, справжньої дружби, співчуття, відстоювання своєї віри, наполегливості в оволодінні знаннями, дотриманні народних традицій.

Українська школа повинна увібрати в себе кращі загальнолюдські ідеали й традиції, здобутки вітчизняної та світової педагогічної думки. Їх вивчення має особливе значення для становлення теорії і практики сучасного національного шкільництва, оскільки парадигма освіти й виховання на основі дитиноцентричності, гуманності, особистісного підходу потребує критичного осмислення історичної спадщини.

Складними й водночас важливими для розбудови сучасної національної школи в Україні вважаються процеси, які відбувалися в історії західноукраїнської школи в першій третині XX століття. Цей період позначений не лише боротьбою за існування національної школи на західноукраїнських землях, а й пошуками шляхів оновлення змісту освіти, а отже, нових методів, форм і засобів навчання та виховання.

За останні роки з'явилася значна кількість праць із проблем історії

шкільництва Буковини (Л. Кобилянська, О. Пенішкевич та ін.), Закарпаття (В. Гомонай, М. Кляп, В. Росул та ін.), Галичини (М. Барна, Г. Білавич, О. Вишневський, Д. Герцюк, Т. Завгородня, І. Курляк, Б. Савчук, Б. Ступарик та ін.), Волині (Л. Козоріз, В. Омельчук, Н. Рудницька та ін.).

Однак дослідження потребують літературні твори жінок-учителів Західної України як джерело прогресивних ідей національної освіти і виховання, які не втратили актуальності й сьогодні. Їх погляди доповнили вітчизняну педагогічну думку, збагатили національно-культурну спадщину українського народу, тому їх широке висвітлення, творче використання, конструктивне переосмислення забезпечать дотримання цих ідей наступними поколіннями.

Метою статті є всебічний аналіз представлених в літературній творчості Олени Цегельської ідей національно-патріотичного, морально-релігійного, громадянського, трудового виховання дітей і молоді.

Олена Цегельська – педагог, дитяча письменниця і громадська діячка. Слід сказати, що відомостей про життя і діяльність письменниці дуже мало.

Із статті Б. Гошовського в газеті «Свобода», присвяченої 65-річчю з дня народження Олени Цегельської, дізнаємося, що народилася вона 20 липня 1887 року в селі Гора на Сокальщині. До 1939 учителювала в с. Закомар'ї на Золочівщині. Внаслідок другої світової війни письменниця опинилася на еміграції в Німеччині, пізніше в США, де й померла 16 вересня 1971 року.

Перші новели зі шкільного життя Олени Цегельської були надруковані на сторінках щоденника «Діло» в 1912 році. Далі письменниця співпрацювала з журналами «Учитель», «Учительське слово», «Рідна школа», а також виданнями жіночих організацій «Мета», «Жінка», «Українка» та ін.

Окремими виданнями вийшли «Байки й казки» (1924 рік), «Оповідання для дітей», «Слідами босих ніжок» (1934) – оповідання з життя сільських школярів (видання «Просвіти»), «Хліб ваш насущний» (1935) – оповідання з життя галицького селянства, «Велика мовчанка» (1935) – новели і поезія в прозі, повість «Ганнуся йде до міста» (1930) – видання бібліотеки «Діла».

Опинившись в еміграції, письменниця продовжувала свою літературну працю. Вона чи не перша з українських письменників взялася за тему останньої війни, тему руйнування й вивозу українського селянства на примусові роботи до Німеччини. Оповідання «Петрусева повість» (1950) – розповідь письменниці про долю української селянської родини, закинутої на працю й злидні до німецького бауера, а далі на фабрику під бомби й пожежі. Продовженням цього оповідання є повість для юнацтва «Тайни гір» (1952).

«Творчість Олени Цегельської майже вся про дітей і для дітей. Як народна учителька, вона мала змогу пізнати душу дитини, а працюючи на

селі, мала змогу пізнати і долю нашої сільської дитини. І ця душа і ця доля змальовані в неї не тільки із тонким знанням, але й глибоким відчуттям, і при всій простоті вислову, без намагань на особливе літературно-мистецьке звучання, авторка дала глибоко зворушливі картини, повні життєвої правди» [3, с. 3].

Літературні твори Олени Цегельської цікаві для сучасного читача насамперед тим, що багаті на різноманітні виховні ситуації, характери, погляди, вчинки дітей, які жили в першій половині ХХ століття в Західній Україні.

Перечитуючи казки, оповідання, повісті письменниці, пересвідчуємося в тому, що в цей історичний період в пошані були такі родинні цінності, як спільність духовних інтересів, гармонія стосунків поколінь, піклування про батьків і старших у сім'ї, пошана до предків, сімейна злагода.

Маленька Оріся (оповідання «За здоров'ячко мамусі») з нетерпінням чекає маминого дня. Вона підготувала подарунки для матусі, вивчила віршика. Вставши раненько, Оріся «встає з ліжечка і босими ніжками, на пальчиках, щоб не збудити мами, йде до вітальні» [4, с. 40], щоб помолитися перед іконою Божої Матері за здоров'ячко мамусі.

Герой оповідання «Дмитрунь і його ніжик», граючись татовим ніжиком, пошкодив щепку яблуні у сусідському саду. Татко не сварив сина, лиш лагідно пояснив йому: якщо пошкодити деревце, то воно вже не виросте і не буде родити яблучка. Дмитрунь уважно слухав і все зрозумів. А через деякий час татко з сином поїхали до знайомого садівника, привезли інше молоде деревце і посадили. «Нову щепу Дмитрунь доглядав, підливав і щиро бажав, щоб вона прийнялась, росла» [2, с. 22]. Коли ж деревце розпустило листочки, то радості хлопчика не було меж.

Однією з характерних ознак української сім'ї є дотримання народних традицій. З оповідань Олени Цегельської дізнаємося про звичаї українців, які збереглися і в еміграції. Так, мама розповідає Галюсі і Юрчиківі (оповідання «На Святий Вечір»), «як то там, в Україні, святкували» [4, с. 28]. Наприклад, про те, що на Святий Вечір повинно бути всіх за святковим столом до пари. «А як не було до пари своїх, домашніх, то запрошували і чужих – чи сирітку, чи когось такого, що не мав своєї хати або родини» [4, с. 28]. У родині Задорожних в автомобільній катастрофі загинув батько, а на святковому столі «була ще одна тарілка, цілком чиста, неторкнена... Біля тарілки була і ложка, і виделка, і ніж, і склянка, і серветка збоку. А перед тарілкою горіла свічечка, перев'язана синьо-жовтою стьожечкою. І стояло там крісло, на якому ніхто не сидів» [4, с. 31].

У сім'ї маленької Орісі, героїні оповідання «За здоров'ячко мамусі», у час воєнного лихоліття склалася своя традиція. Чудотворна ікона Почаївської Матері Божої вберігала родину в роки війни «від нещастя, від каліцтва, від смерті» [2, с. 38]. Мама розповіла Орісі, що в роки війни вони були в Німеччині. Коли літаки скидали бомби, руйнувалися будинки,

гинули люди. «Хто міг, утікав і ховався під землею. Але ми не мали де сховатися. Тоді ми виносили в сад ікону Почаївської Матері Божої, ставали перед нею на коліна і молилися» [2, с. 38]. Відтоді кожної суботи ввечері вся родина збирається у вітальні, де на покуті, прибрана квітами й рушниками, висить ця чудотворна ікона. «Мама засвічує лампадку, всі стають на коліна і голосно повторюють за татом слова молитви. Дякують Матінці Божій, що спасла їх від смерті. Дякують, що так щасливо і спокійно можуть тепер жити» [2, с. 38].

На нашу думку, у літературних творах Олени Цегельської надзвичайно сильний морально-релігійний компонент виховання. Маленькі герої виявляють у своїх вчинках любов до рідних, близьких, а часом і зовсім незнайомих людей, повагу до людей старшого покоління, здатність жертвувати собою заради родини, вміння перейнятися чужими проблемами, вислухати людину і допомогти у скрутній ситуації.

Наприклад, п'ятирічна Марійка (оповідання «Гість із далекої країни»), щиро співчуває маленькій Тані, що прилетіла до своєї бабусі з далекої Америки, бо у неї померли батьки. Дізнавшись, що дівчинка не знає української мови, взялася навчити її розмовляти «по-нашому, по-рідному» [2, с. 26]. Оскільки події відбувалися перед Різдвом, то «Маруся показувала пальчиком якусь річ і називала її: – Це «ялинка», а то «вертеп», а он «малий Ісусик» [2, с. 26]. В результаті такої науки першими для Тані стали «слова про Різдво, а першою піснею стала колядка» [2, с. 26]. І хоч дівчинка повторяла слова смішно і незрозуміло, маленька «вчителька» не сміялася, пам'ятаючи, що і «в садочку пані вчителька не сміялася також з нікого, лиш лагідно повчала, як говорити» [2, с. 27]. Дівчатка заколядували «Бог предвічний народився». Таня «розвеселилася, розщebetалася» Вона «вже не почувала себе сиріткою. Їй стало так тепло на серденьку, немов серед найближчої родини, а добра Маруся була для неї немов рідна сестричка» [2, с. 27].

Коли школярці Галі (оповідання «Перший раз до школи») довелося самій іти до школи, коли їй були сумно і трохи страшно, бо не було поруч ні мами, ні татка, ні пані Гармаш, як це бувало зазвичай, їй на допомогу прийшло твоє старших дівчаток-школярок. Вони підбігли до дівчинки, розрадили, заспокоїли, а тоді з «обох боків ухопили за руки і то на одній нозі, то на двох, то навіть піднявши в повітря, понесли її між собою, легку, мов пір'їнка» [2, с. 45]. А вчителька панна Зіновія, до якої підвели дівчатка нову школярку, взяла її за руку і повела в клас. «А ця рука панни вчительки була така ніжна, така тепла і ласкава, немов рука рідної матусі» [2, с. 46].

Характер стосунків між сусідами зобразила Олена Цегельська у казці «В біді пізнати приятеля». Під час лісової пожежі багатенька родина Хом'яка встигла врятувати все своє добро. Коли ж знайомий Заєць, у якого захворіла донечка Яся і який нічого не встиг прихопити з собою, попросив притулку, поки біда минеться, у Хом'яка і Хом'ячихи знайшлося багато

відмовок: нірка завалена клунками, родина Зайців не запросила Хом'яків на обід з приводу народження сина Яця. Як з'ясувалося, Хом'ячиха тільки шукала слухного часу, щоб помститися Зайцям. Вона злорадно посміхнулася і пішла готувати гарячий обід. «А бідна Зайчиха пригортала до грудей хворе дитятко й заливалася гіркими сльозами» [2, с. 14].

Однак допомогти Зайцям охоче погодилася Їжачиха, хоч близького знайомства між родинами не було. Їжак низько вклонився Зайцям, запрошуючи до хати. Хвору Ясю поклали у ліжечко, дали гарячого чаю з заячої капусти, від чого їй відразу полегшало.

Їжак розповів, що вони минулого року теж зазнали лиха, коли повінь залила хату і потопила всі припаси. Заєць зробив висновок, що в «нещасті, в недолі звичайно той тебе порятує, хто сам біди зазнав» [4, с. 16].

Про життя в Німеччині, куди родина була змушена виїхати на роботу за наказом солтиса, щиро і невимушено, роблячи читачів активними свідками тих страшних подій воєнного лихоліття, розповідає дев'ятирічний хлопчик, герой «Петрусевої повісті».

Цей герой насамперед наділений такою рисою, як любов до рідних. Хлопчик впрошує батька і маму взяти його і сестричку Лесю в Німеччину. Він переконаний, що родина повинна бути разом. З Петрусем погоджується бабуся, кажучи, що у «воєнні часи не добре розлучатися і лишати дітей без батьків. Можна не побачити вже їх ніколи» [4, с. 5].

Петрусь рятує життя своєї маленької сестрички Лесі. Дівчинка захворіла, бо бауергер Вебер, у якого працювала сім'я, дуже погано годував своїх робітників. У нього було всього достатньо, але жодного разу для трирічної Лесі не знайшлося молока, яєць чи білого хліба. Хлопчикові довелося піти, на його думку, на злочин. Він потайки приносив Лесі молока. Потім родині допомогла сусідка-німкеня.

Невід'ємною частиною життя української родини на чужині була віра в Бога. Для Петруся Бог – порадник, охоронець, рятівник життя його рідних, який не дає впасти у невіру, дає сили для порятунку матері, яка під час бомбардування «невідомо чому, почала заточуватись й упала посеред поля» [4, с. 20]. Господь допоміг йому покликати на допомогу знайому німкеню, відтягти маму в безпечне місце. Коли ж «мама важко зітхнули і відкрили очі» [4, с. 22], хлопчик почав пристрасно молитися: «Боже, Боже! Ожили! Наші мама живі, живі! Слава Тобі, Господи!» [4, с. 22].

Одного разу, граючись із товаришами і ненароком заснувши у схованці, Петрусь відчув фізично присутність Господа, коли серед зеленавого місячного сяйва у повній тиші почув якісь тихі кроки. Хлопчик подумав: «Тут є Господь Бог! То Бог ступає так тихо-тихо! Я зняв шапку, став навколішки й почав щиро молитися...» [4, с. 26].

Водночас Петрусь переконується у дієвості віри в Бога. Коли в кінці війни хлопчик з родиною навідався до бауера, який не дуже добре поведився колись з ними, то був дуже здивований, як змінилося ставлення фрау Вебер, її сина Курта до сім'ї колишніх заробітчан. «По дорозі я думав

і думав над тим усім, а вкінці запитав маму: «Чому то, мамо, фрау Вебер стала тепер така ласкава, така інша, така добра?» [4, с. 39].

Петрусь, дотримуючись християнських традицій, віддає шану американському солдатowi, якого він знайшов мертвим на вулиці міста. Для хлопчика це дуже сумне видовище, адже десь далеко цього молодого вродливого юнака «очікує його мама... Може просить Бога, щоб скоро скінчилася війна, щоб скоро вернувся її синочок...» [2, с. 30]. Щоб пошанувати померлого, Петрусь побіг швиденько в городець, «нарвав китичку найкращих квіток, свіжих, запашних, з росою, і поклав їх на груди забитого американського вояка. Потім став навколiшки біля нього, скинув шапочку, зложив руки та проказав молитву за померших» [4, с. 30].

Усі твори Олени Цегельської мають одну визначальну рису: вони переповнені любов'ю до дитини.

В оповіданні «Новорічні побажання», наприклад, автор так описує маленького колядника: «Часом буває, що вже завидна сусідське малятко, так рочків три-чотири, бреде само снігом до найближчої хати. У великих теплих чобітках, у татовій смушковій шапці, що з-під неї і оченят не видно» [4, с. 35]. Після побажань і пригощань, «буває, сусідка бере малятко на руки і, щоб не мусіло назад брести снігом, відносить його додому» [4, с. 36].

Таким чином, твори жінки-педагога, письменниці, громадської діячки Олени Цегельської мають великий етичний, естетичний, виховний потенціал; вводять дітей в захопливий світ дитинства, в якому мають місце благородні вчинки, любов і милосердя до ближнього, здатність до самопожертви, пошана до старших людей, повага до однолітків, усвідомлення себе патріотом великої нації з непростою героїчною історією.

За висловом Б. Гошовського, «Олена Цегельська належить до плеяди тих наших жінок-письменниць, що служили всією душею справі дитячої літератури як цінного мистецького засобу духового вирощування кожного молодого покоління нації» [4, с. 3].

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у вивченні ідей етичного та естетичного виховання представлених у творчості Олени Цегельської.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мандрівка Святого Миколая: легенди, казки, оповідання та нариси українських письменників / упорядник З. Жук. – Львів : Свічадо, 2007. – 180 с.
 2. Перед божими яслами: різдвяні легенди українських письменників / укладач Зоряна Живка. – Львів : Свічадо, 2009. – (Серія «Різдвяна Антологія»).
 3. Цегельська Олена Дзвінок до Святого Миколая / Олена Цегельська // Соняшник. – 1993. – № 10–12. – С. 19.
 4. Цегельська О. Петрусєва повість. Оповідання / О. Цегельська. – Видво «Нашим дітям» ОПДЛ, 1950. – 39 с.
-